

STAND UP AND FIGHT

**De geschiedenis van stand up comedy in Nederland,
van Raoul Heertje tot Sezgin Güleç**

Patrick van den Hanenberg

2025

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
Inleiding	9
Hoofdstuk 1 Comedy-Genesis: Mark Twain of Erasmus?.....	11
Hoofdstuk 2 De vruchtbare stand up comedygrond in de Verenigde Staten	15
Hoofdstuk 3 Comedytrain	37
Hoofdstuk 4 New York Comedy Nights in Amsterdam.....	79
Hoofdstuk 5 Café Helmers	87
Hoofdstuk 6 Comedy explodeert vanaf het Max Euweplein (1995-2014).....	93
Hoofdstuk 7 Da Bounce	111
Hoofdstuk 8 Boom Chicago	119
Hoofdstuk 9 Comedytrain is de heilige graal	127
Hoofdstuk 10 Vrouwen in de comedywereld	157
Hoofdstuk 11 Grenzen van de grap	179
Hoofdstuk 12 Comedians en de psycholoog	193
Hoofdstuk 13 Comedyclubs schieten als paddenstoelen uit de grond.....	209
Hoofdstuk 14 De MC.....	225
Hoofdstuk 15 Heckelen	231
Hoofdstuk 16 Nederlandse comedians in het buitenland	243
Hoofdstuk 17 Comedy op televisie	259
Hoofdstuk 18 Tien beroerde speelplekken	279
Hoofdstuk 19 Hall of Fame	283
Nawoord	287
Dankwoord	289
Stand up uitdrukkingen en begrippen	290
Bronnen.....	295
Namenregister	298
Beeldverantwoording	303

Voorwoord

In 1965 vertrok mijn 18-jarige broer Michel als ober op de SS Rotterdam van de Holland-Amerika Lijn naar New York. In zijn vrije tijd in Manhattan spendeerde hij al zijn geld aan kleren en souvenirs in het grote warenhuis Macy's en aan platen in de (toen nog) vele muziekwinkels. Voor zijn jonge broertje had hij een indrukwekkende baseballoutfit meegenomen: een knuppel, een handschoen, een petje van de New York Yankees en twee ballen. Vol trots legde hij thuis in Amstelveen ook nog een stapel lp's op tafel, die in Nederland niet of nauwelijks te krijgen waren. Van The Four Tops en The Supremes had ik wel eens gehoord, maar Bill Cosby was mij totaal onbekend. Ofschoon mijn Engels buitengewoon beperkt was luisterde ik tientallen keren ademloos naar de lp *Bill Cosby is a Very Funny Fellow...Right!*, met een hilarische driedelige conference over God, die Noah de opdracht had gegeven om een ark te bouwen. Als de buurman van Noah vraagt wat hij aan het doen is, geeft Noah hem alleen een hint: 'Hoe lang kan jij watertrappelen?'

Cosby was toen nog niet de gemoedelijke dokter Cliff Huxtable in de family sitcom *The Cosby Show* en zeker nog niet de comedian die vrouwen drogeerde om ze daarna te verkrachten, maar vooral een buitengewoon geestige stand up comedian, een groot voorbeeld voor latere 'clean comedians' als Jim Gaffigan, Ryan Hamilton en natuurlijk Jerry Seinfeld. Er zal geen 'fuck' uit zijn mond rollen.

Mijn liefde voor stand up comedy kreeg een stevige injectie door New York. Gedurende mijn twintig jaar als docent geschiedenis aan Het Amsterdams Lyceum heb ik vijftien keer een uitwisseling mogen begeleiden tussen Amsterdamse examenleerlingen en New Yorkse leeftijdgenoten. Ik had in die jaarlijkse tien dagen in New York na het middagprogramma zeker vier vrije avonden. Die besteedde ik aan het bezoeken van ongelooflijk dure musicals, maar vooral aan het afstropen van de vele comedy clubs, waar je meestal voor tien dollar naar binnen werd gelokt. Van de vier comedians in de line up, waren er meestal twee ronduit slecht, een was heel behoorlijk en een echt geweldig. Maar zelfs de mindere comedians zorgden voor een zalige sfeer. De beste grappen probeerde ik te onthouden om de volgende dag mijn leerlingen mee te vermaken.

Ook mijn tweede baan bracht mij dicht bij de stand up wereld. Vanaf 1987 heb ik bijna dertig jaar in *de Volkskrant* geschreven over kleinkunst, cabaret en musicals. Momenteel schrijf ik over die onderwerpen in *Het Parool* en de *Theaterkrant*. Nederland kent een groot aantal cabaret- en kleinkunsthoeven, die ik al decennia volg. Het is opvallend hoe vaak een winnaar van het Leids Cabaret Festival en Cameretten gewonnen is door een stand up comedian, die zijn/haar 'opleiding' heeft genoten bij Comedytrain, het comedygezelschap dat in 1990 is opgericht door Raoul Heertje. Zo zag ik in een vroeg stadium van hun carrière topcomedians voorbijkomen als Theo Maassen, Eric van Sauers, Ronald Goedemondt, René van Meurs, Patrick Laureij, Kasper van der Laan en Daniël Arends.

Stand up comedy heeft zijn wortels in de Verenigde Staten, maar ook Nederland bleek tegen het einde van de vorige eeuw een vruchtbare comedybodem te hebben. Niet in de laatste plaats omdat de grens tussen stand up en cabaret soms heel dun is en artiesten met groot gemak in de theaterboekjes in beide categorieën kunnen worden geplaatst. Je zou heel simpel kunnen stellen dat cabaret een al dan niet muzikale monoloog is en stand up comedy een louter verbale dialoog met het publiek. Maar de verschillen gaan natuurlijk verder, en daarom verdient stand up net zo serieus genomen te worden als cabaret, waar inmiddels vele dikke boeken over zijn verschenen.

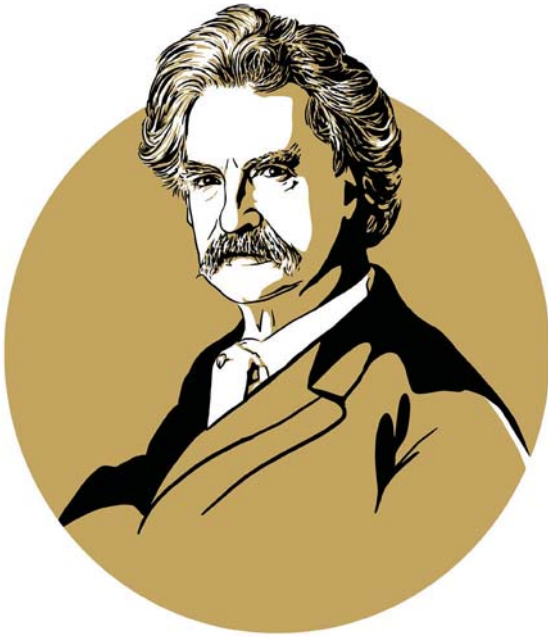
In dit boek wordt de ontwikkeling van stand up comedy min of meer chronologisch weergegeven, maar soms gebeurde er veel tegelijkertijd. Zo is de oprichting van de Comedytrain door Raoul en Eric Heertje in 1990 als het startpunt van de Nederlandse stand up comedy te beschouwen. Maar ze waren niet de enigen. In hoofdstuk drie tot en met vijf laat ik zien dat er in de jaren negentig vergelijkbare comedy-projecten werden ontwikkeld. Inmiddels is stand up uitgegroeid tot een volwaardig genre in het theater- en entertainmentlandschap. Tijd dus om eens te duiken in de geschiedenis van stand up: van de oervorm van Mark Twain in de 19^e eeuw tot de vloedgolf aan comedyspecials op de streamingdiensten Netflix en HBO en de openingsmonoloog van Arjen Lubach in zijn Avondshow.

Inleiding

De vorm van stand up is supereenvoudig: een man of vrouw op een kaal (liefst niet al te groot) podium, een kruk met een flesje of glas water, en een microfoon op een standaard. De comedian haalt de microfoon van de standaard en zet deze een beetje naar achteren en opzij. Dan kan de monoloog, opgedeeld in verschillende stukjes, beginnen, waar het publiek zo nu en dan op reageert voor zover de comedian dat toestaat.

De comedian is zich er terdege van bewust dat de gemiddelde mens een beperkte concentratiespanne heeft. De praktijk heeft uitgewezen dat die meestal vijftwintig minuten is. Als een gebeurtenis langer duurt, zal er toch echt iets moeten gebeuren waardoor de menselijke geest weer gestimuleerd wordt. Theater- en filmmakers weten dat dondersgoed en zorgen meestal voor een effectieve oppepper na een half uurtje om de geest weer in opperste concentratie te krijgen. Een line up voor een stand up voorstelling in een comedyclub zorgt automatisch voor zo'n wakker-worden-moment. Want na een kwartier of iets langer ziet het publiek weer een nieuw gezicht en is dan weer bij de les.

Je moet maar durven: alleen op het podium met persoonlijke verhalen voor wildvreemden. Uit een onderzoek is gebleken dat veel mensen meer angst hebben voor spreken in het openbaar dan voor de dood. Jerry Seinfeld concludeerde dat men dus bij een begrafenis liever in de kist ligt dan een toespraak te moeten houden. Respect dus voor dat leger durfals over de hele wereld.

Comedy-Genesis: Mark Twain of Erasmus?

De Amerikaanse comedian en universitair docent Wayne Federman noemt in *The History of Stand-Up* (boek en podcast) Mark Twain (1835-1910), die vooral bekend is als de schrijver van *De lotgevallen van Tom Sawyer* en *De lotgevallen van Huckleberry Finn*, als een van de belangrijkste grondleggers van de moderne stand up comedy. In 1998 is de prestigieuze Mark Twain Prize for American Humor in het leven geroepen door het Kennedy Center om mensen te eren die op dezelfde manier als Twain een impact hebben gehad op de Amerikaanse samenleving. De eerste die deze prijs in ontvangst mocht nemen was Richard Pryor. Daarna volgden onder anderen Jay Leno, Billy Crystal, Whoopi Goldberg, George Carlin, Eddie Murphy en Dave Chappelle. In 2024 ging de prijs naar Kevin Hart.

In zijn speech bij de uitreiking van de prijs zei Pryor: ‘Het is fijn om op één lijn te staan met een grote witte man – dat is grappig! Maar serieus: twee dingen die mensen door de geschiedenis heen gemeen hebben, zijn haat en humor. Ik ben er trots op dat ik, net als Mark Twain, humor heb kunnen gebruiken om de haat van mensen te verminderen.’

Ook Bill Cosby stond aanvankelijk op dat mooie lijstje, maar door zijn naam is in 2018 een streep gezet vanwege het bekende seksuele schandaal. Cosby had de prijs in 2009 geaccepteerd, nadat hij hem eerder twee keer had geweigerd, omdat hij zich enorm had gestoord aan de vuilbekkerij van Richard Pryor in zijn speech toen hij de prijs in ontvangst had genomen.

Dat Mark Twain door Federman als aanvoerder van het comedian-gilde wordt genoemd is niet zo gek, want zijn voordrachten die Twain in de tweede helft van de negentiende eeuw over de hele wereld gaf, waren in feite humoristische, maatschappijkritische, antigodsdienstige comedy shows. ‘Als Christus nu hier op aarde zou zijn, zou hij zeker geen christen zijn.’ In Europa deed Twain wel Engeland, Italië, Duitsland en Hongarije aan, maar helaas Nederland niet. Zijn theatertalent en rol als kritische comedian blijken wel uit zijn opmerkingen: ‘Het juiste woord kan heel effectief zijn, maar geen enkel woord is zo effectief als een goed getimede pauze,’ en: ‘Als je aan de kant van de meerderheid terecht komt, is het tijd om stil te staan en goed na te denken.’

Erasmus

Waar Federman slechts anderhalve eeuw teruggaat naar de bron van stand up comedy, kan Nederland nog een stapje verder gaan. Historicus Sandra Langereis betitelt Erasmus in een knappe nieuwe vertaling van *Lof der Zotheid* tot misschien wel de oudste comedian van ons land. In de inleiding van die uitgave uit 2022 schrijft ze:

‘Erasmus’ *Lof der Zotheid* verschijnt in 1511 en blijkt vrijwel meteen ’s werelds allereerste megabestseller. Het is een denkbeeldige theatervoorstelling. Van een als vrouw verklede man met een dubbeltalent voor ernst en humor, die de mensheid de ongemakkelijke waarheid vertelt met een goeie grap. De tekst is geboren uit boosheid en frustratie – zoals alle satire die ertoe doet.’

Erasmus was te rade gegaan bij zijn favoriete satiricus uit de heidense oudheid, Loukianos. Deze slimme redenaar uit het tweede-eeuws Syrië omzeilde het Romeinse verbod op politiek debat met hilarische schijnlofredes, zoals *Lof der Vlieg*. Hij las de Romeinen de les met gepeperde grappen. Zo ging ook Erasmus te werk in zijn geschrift waarmee hij de vinger op de rotte plekken in de Kerk van Rome legde. Hij richt zijn venijnige pijlen op monniken, priesters, kardinalen en de Paus, die zich verrijkte met de verkoop van aflaten, waarmee de duur van de straf in het vagevuur kon worden verkort of het verblijf in dat hete voorportaal van de hemel helemaal kon worden overgeslagen. ‘De pausen kwijten zich echt voorbeeldig van hun heilige taak wanneer ze paraderend in een mystiek toneelkostuum voor bisschopje spelen en de ene keer hun zegen, de andere keer hun banvloek over de mensen uitspreken, net hoe het ze uitkomt – en ondertussen beoorlogen ze hun christenbroeders te vuur en te zwaard op jacht naar winst. Zo beweren ze de kerk te verdedigen. Maar in werkelijkheid verraden en kruisigen ze Christus een tweede maal.’

Zoals de Amerikanen een culturele prijs naar Mark Twain hebben vernoemd, zo heeft de Nederlandse Stichting Praemium Erasmianum een jaarlijkse oeuvreprijs naar de in Rotterdam geboren wereldburger Erasmus vernoemd. Deze prijs is bestemd voor een ‘persoon of instelling die een buitengewone bijdrage heeft geleverd op het gebied van de geesteswetenschappen, de sociale wetenschappen of de kunsten, in Europa of daarbuiten.’ In 1958 werd de prijs voor de eerste keer uitgereikt, aan ‘het Oostenrijkse volk’, vanwege het laten herleven van Wenen en Salzburg als Europese culturele centra. De Erasmusprijs is dus veel breder dan de Amerikaanse humorprijs, maar tussen laureaten als de Duitse psychiater Karl Jaspers, de econoom Jan Tinbergen en Jean Monnet, de Franse grondlegger van de Europese Economische Gemeenschap staat Charlie Chaplin, die de prijs in 1965 kreeg. Ofschoon er ook grote namen uit de schilder-, film- en

danskunst op de lijst staan, was Chaplin tot 2023 de enige komiek, die deze eer ten deel viel. In dat jaar kreeg de Zuid-Afrikaanse comedian Trevor Noah de eer met de tekst *Honos praemium virtutis* (*Eer is de beloning voor de deugd*), en de bijbehorende 150.000 euro. De prijs werd uitgereikt door koning Willem Alexander, regent van de stichting. Volgens de jury van de Erasmusprijs handelt Noah ‘met zijn enorme talent voor spottende, talige en verbindende politieke humor in Erasmiaanse geest.’

Van 2015 tot 2022 presenteerde Noah het dagelijkse, door Comedy Central uitgezonden satirische programma *The Daily Show*. Noah was de opvolger van Jon Stewart, die het programma groot gemaakt heeft en in 2022 werd beloond met de Mark Twain Prize. Noah opende zijn eerste aflevering van de show met: ‘Er was geen Amerikaan beschikbaar voor deze baan. Dus opnieuw wordt een baan die door Amerikanen is afgewezen opgevuld door een immigrant.’

Noah, in 1984 geboren in Johannesburg als kind van een zwarte moeder en een witte Zwitsers-Duitse expatvader, beseft dat comedy niet in staat is om politici die hun macht misbruiken te laten verdwijnen. De film *The Great Dictator* heeft de gaskamers niet voorkomen en Donald Trump lijkt ondanks de gigantische lading satire alleen maar populairder te zijn geworden. Wel ziet hij comedy als een lakmoesproef. Hij stelt dat hoe meer comedy en satire er is in een land, hoe meer vrijheid en democratie. ‘Als autoritaire leiders aan de macht komen, zie je altijd dat humor en satire de eerste bastions van de vrijheid van meningsuiting zijn die worden ingeperkt.’

Buutreedner

Met enige flexibiliteit van geest zijn er natuurlijk nog wel meer voorlopers van het stand up comedy-genre in Nederland te bedenken dan Erasmus. In het carnavalsgebied ten Zuiden van de grote rivieren zal men wijzen op de buutreedner in Limburg of tonprater in Brabant: iemand die in de carnavalsperiode, van 11 november tot en met carnaval tijdens de ‘carnavalspronkzittingen’ vanuit een ton (in Limburg de buut) de carnavalsvierders in het plaatselijke dialect toespreekt. Deze traditie is eind jaren zestig van de vorige eeuw over komen waaien uit het Duitse Rijnlandse carnaval. In een buut worden met veel humor de dagelijkse beslommingen besproken en worden lokale hoogwaardigheidsbekleders en andere bekende personen uit de regio over de hekel gehaald. De buutreedner verschuilt zich, net als de ‘vrouw’ in de *Lof der Zotheid*, achter een typetje dat hem de nodige bescherming geeft om vrijuit te kunnen spreken.

Als we het imposante boekwerk *100 jaar amusement in Nederland* van Jacques Klöters bestuderen, komen we meerdere humorsolisten tegen, die we ook wel

stand up comedians zouden kunnen noemen. Klöters noemt Abraham de Winter (1841-1920) de eerste karakterkomiek (verkleed als baanveger, conducteur of Mieke de Oirschotse eiervrouw), die in het café-chantant en het variététheater de politiek op de hak nam. Andere komieken uit het pre-stand up tijdperk waren onder meer Michel Solser (1865-1893), Nico de Haas (1854-1924) en natuurlijk Jo Buziau (1877-1958), de grote inspiratiebron voor Toon Hermans.

Maar er valt heel veel voor te zeggen om stand up in Nederland te laten beginnen bij de oprichting van Comedytrain door Raoul Heertje in Amsterdam in 1990. Dat prille gezelschap met onder anderen Theo Maassen, Hans Teeuwen, Artur Umbgrove en Owen Schumacher keek vooral naar wat er na de Tweede Wereldoorlog in de Verenigde Staten gebeurde op dat terrein. Want daar ligt de werkelijke bron van stand up comedy, met de iconische setting van een microfoon, een krukje met een glas water en één comedian die het publiek in het rokerige zaaltje (ja, toen nog wel) aan het lachen probeerde te maken.